

MADEIRA

LUSOFONNÍ SOUOSTROVÍ

Vypracovala: Eva Hlávková
v lednu 2005

Nejčastěji jsou lidé seznamováni se záležitostmi týkajícími se velmocí a území se značnou rozlohou, ale ostrovy a ostrůvky jako by byly běžně opomíjeny. Jsou natolik bezvýznamné? Nezaslouží si i ony naši pozornost? Na následujících stránkách se pokusím čtenáře seznámit s fakty týkajícími se souostroví Madeira, které se spolu s dalšími třemi souostrovími¹ stalo portugalským územím.

V průběhu doby začalo Portugalsko rozšiřovat sféru svého vlivu mimo území Evropy. Nedělo se tak zcela náhodně a neočekávaně, ale spíše v důsledku četných objevů, které provázely námořní plavby – ať již obchodní či cíleně objevné – v 15. století. Všechna souostroví, a Madeira nebyla výjimkou, zůstávala do příjezdu Portugalců vesměs neosídlená a Evropanům neznámá. Chtěla bych se proto zmínit nejen o současném stavu Madeiry, ale také alespoň trochu nastínit počátky jejího osidlování. Soudím, že nejsou bez zajímavosti.

Nejprve se budu věnovat vlastnímu objevení souostroví a jeho kolonizaci, poté přejdu k zeměpisným údajům týkajícím se jeho polohy, velikosti a povrchu, dále se zaměřím na přírodní bohatství souostroví a vše zakončím zprávou o obyvatelstvu a některých zajímavých stavbách, jež je možno na Madeire navštívit. Celý text bude doplněn obrazovou přílohou umístěnou v závěru.

OBJEVENÍ

Nejstarší zmínky

Nedá se říci s jistotou, kdo navštívil souostroví poprvé, každopádně mapy souostroví se objevují již ve 14. století. První náčrtek pochází pravděpodobně z roku 1339 a najdeme jej v Dulcertově dopise, kde figuruje mezi dalšími jmény. V roce 1370, tentokrát v Médiciho dopise, tytéž ostrovy vystupují pod názvy, které jim již zůstaly: „Porto Sancto“, „I. De lo legname“ – označujícím Madeiru, tedy „Ostrov dřeva“ – a „Deserta“. Na Cresquesově planisféře² z roku 1375, se objevují dokonce ostrůvky Selvagens.

Přesto na počátku 15. století zůstávalo souostroví vprostřed moře natolik pusté a osamocené, že bylo dějištěm pozoruhodných pověstí. Navíc o jeho existenci vědělo pouze nemnoho lidí a námořníci, kteří třeba u jeho břehů přistáli, ho do map nezanesli.

Znovuobjevení

Můžeme proto prohlásit, že Portugalci Madeiru znovuobjevili. O jejich výpravě se bohužel nedochovaly přesné zprávy. Ví se jen tolik, že námořníci, plavící se ve službách infanta dona Jindřicha³, vyjeli mezi lety 1417 až 1420 pod vedením kapitánů João Gonçalves Zarca a Tristão Vaze Teixeira. Chybí tak jakýkoli dokument, který by vysvětloval, proč se lodě vydaly právě oním směrem. Jedno z možných vysvětlení říká, že infant vyslal lodě k břehům severní Afriky, kde je náhlá bouře odchýlila od plánovaného cíle. Na Madeiru by se tak dostali řízením osudu. Na druhou stranu mohlo být úmyslem výpravy dobýt souostroví, neboť – jak jsem výše napsala – zmínky o něm již existovaly.

Při první plavbě se João Gonçalves Zarco a Tristão Vaz Teixeira vylodili na Portu Santu. Ostrov byl neobydlený, ale zato porostlý vegetací a námořníkům skýtal zásoby pitné vody. Uspokojeni, mohli se vrátit do vlasti s vzorky půdy a rostlinstva. Don Jindřich následně

---

¹ V pořadí dle jejich objevení Portugalci se jednalo o Madieru, Azory, Kapverdské ostrovy a Svatého Tomáše a Princův ostrov.

² Planisféra, v portugalské planisfério, je znázorněním (zemské) polokoule v rovině.

³ D. Henrique, známý jako Jindřich Mořeplavec

rozkázal připravit nové lodě a následujícího roku vyslal tytéž kapitány v doprovodu Bartolomea Perestrela s pověřením zmocnit se ostrova⁴.

Z ostrova Porto Santo mořeplavci v dálce viděli černý mrak, kterého se velmi obávali, neboť mysleli, že je to buď propast schopná pohltit celé lodě, anebo dokonce brána pekelná. Kapitán Zarco se nenechal zastrašit a rozhodl se zjistit, oč se jedná. Byla tu totiž možnost, že se v dálce nachází o ostrov s takovým množstvím vegetace, že je stále obklopen mlhou.

Když připluli k ostrovu⁵, byli objevitelé nadšeni jeho krásou a štávnatostí. Ovšem vylovení bránila hustá vegetace dosahující až k samotným břehům. Pokračovali ve člunu, a když našli hladkou skálu, vyskočili na břeh. Plni zvědavosti se ponořili mezi stromy sledující břeh řeky. Ostrov byl neobydlený a nebyla na něm ani dravá zvířata. Takové zprávy přivezli zvědi zpět na loď. Následujícího dne pokračovali v průzkumu a pojmenovávali místa jmény, která jim příroda sama nabízela: Ponta do Seixo to, kde byli oblázky (*seixos*), Funchal to, kde rostl fenykl. Když dopluli do zátoky, kde spatřili *lobos-marinhos*⁶, pojmenoval ji Zarco Câmara de Lobos⁷.

Kolonizace souostroví

Dle zachovaných dokumentů započala kolonizace souostroví Madeira v rozmezí let 1420 a 1425. Ať už osídlení inicioval král, don Jindřichovi či samotní objevitelé (přesné údaje se opět nezachovaly), nezpochybnitelné zůstává, že správa ostrova Porto Santo byla přičena Bartolomeu Perestrelovi a samotná Madeira pak byla rozdělena mezi Joãa Gonçalvese Zarcu a Tristãa Vaze Teixeiru, přičemž ostrovy náležely donu Jindřichovi, který je objevitelům pouze propůjčil, aby je obydleli a obhospodařovali. Vznikly tak tři kapitanáty, každý s vlastním správcem. Dělení bylo potvrzeno donem Jindřichem v listině, která obsahovala rovněž práva a povinnosti kapitanů: ti měli nad svým územím neomezenou moc (rozdělovali pozemky, vybírali daně, soudili zločiny⁸), jen infantovi museli odvádět desetinu svých zisků.

Kolonizátoři

Správci odpluli z Portugalska spolu se svými rodinami, domácími zvířaty, nástroji a osivem. Král navíc dovolil, aby všichni muži i ženy, kteří se chtěli připojit ke kolonizátorům, je doprovázeli, byť třeba byli vězni nebo unikali spravedlnosti. Když odjeli, provinění jim bylo odpuštěno. João Gonçalves Zarco však – jistě aby předešel problémům – odmítl nalodit lidi obžalované ze zrady, krádeže a zločinů proti náboženství, ale přijal ty, jež se provinili jinak. Na ostrovy mířilo přinejmenším čtrnáct rodin nižší šlechty a lidu, zejména z Algarve.

Porto Santo

Téměř všechny dokumenty líčí, že přítel Bartolomeu Perestrelovi daroval březí králíci, která vrhla v průběhu plavby. Když přirazili lodě k ostrovu, měli námořníci ten neblahý nápad, že rodinku propustí. Králíci se množili s takovou rychlostí, že se proměnili v pohromu. Život na ostrově byl pro kolonizátory dost obtížný. Byl tam jediný sladkovodní pramen a

---

⁴ Když se dobyvatelé znovu vyloďili na ostrově Porto Santo, setkali se tam s portugalskými řeholníky polomrtvými hladu, kteří jediní přežili nějaké ztroskotání. Místo jejich setkání bylo okamžitě nazváno Porto de Frades.

⁵ Cíp země, který spatřili jako první, pojmenovali Ponta de São Lourenço podle lodi, na níž plul kapitán.

⁶ Tuleň, vědeckým názvem *Monachus monachus*.

⁷ Toto místo zůstalo s kapitanem zvláště spjato. Don Jindřich totiž byl s výsledky výpravy velmi spokojen a jeho otec don João I. se rozhodl odměnit námořníka šlechtickým titulem. Zvířata vybraná pro erb byli *lobos-marinhos*, dva stojící a jeden sedící. Od té doby nosila rodina Joãa Gonçalvese Zarca příjmení Câmara.

⁸ Nesměli pouze vynášet rozsudek smrti.

vegetace se omezovala na dračince⁹, jalovce a vřesovce. S velkým úsilím se jim podařilo zúrodnit půdu, načež pěstovali pšenici a ječmen. Králíci však pravidelně ničili úrodu.

Chov dobytka též přinášel problémy. Dobytek strádal nedostatkem pastvy a musel pít slanou vodu. Jediným zdrojem bohatství byly včely, které produkovaly kvalitní vosk a chutný med. Dračince skýtaly dřevo a především pryskyřici zvanou dračí krev¹⁰. Tato pryskyřice, z níž se získávalo barvivo a léky, byla velmi žádaná v Evropě.

Madeira

Na Madeiře bylo naproti tomu vody dostatek, ale kolonistům vadila bujná vegetace bránící obydlí země a obdělávání půdy. Nejsnazším prostředkem k jejímu zdoání byl oheň. Plameny se rozšířily po ostrově a říká se, že vyhasly až po sedmi letech. Úrodná půda dodávala živiny pšenici i následně vysazované cukrové třtině. Navíc ještě za života dona Jindřicha proběhly první pokusy o pěstování vinné révy.

ZEMĚPISNÉ ÚDAJE

Když už jsem popsala, kterak bylo souostroví Madeira objeveno, je načase soustředit se na to, kde se vůbec nachází a čím je charakteristické po přírodní stránce.

Tvoří ho dva hlavní ostrovy – Madeira a Porto Santo – a ještě dvě skupinky menších neobydlených ostrovů, nazývaných souhrnně Desertas a Selvagens. Nutno podotknout, že ani jednotlivé ostrůvky nejsou bezejmenné. Mezi ty nazývané Desertas patří Deserta Grande, Chão a Bugio, k ostrůvkům Selvagens náleží Selvagem Grande, Pitão Grande a Pitão Pequeno. Na ostrově Madeira se rozkládá správní středisko stejnojmenné oblasti – město Funchal.

Poloha a rozloha

Souostroví nalezneme přibližně mezi 30° až 35° severní šířky a 15° až 20° východní délky, z čehož vyplývá, že svou polohou má blíže k africkému kontinentu než k Evropě, ke které náleží administrativně. Zatímco Madeira, Porto Santo a Desertas vystupují z moře poměrně blízko sebe, nemůžeme říci totéž o Selvagens, které mají blíže k ostrovu Tenerife¹¹ než ostrovu Madeira. Ostrůvky Selvagens jsou nadto od zbytku souostroví odděleny podmořským příkopem hlubokým 4 512 m. Pokud jde o polohu relativní, od Portugalska dělí souostroví přibližně 930 km oceánu, od nejbližší africké výspy (konkrétně od mysu Cap Juby) „pouhých“ 600 km. Co do rozlohy, zabírá souostroví celkem 797 km², přičemž největšímu ostrovu, Madeiře, připadá asi 740 km² a Portu Santu 42 km².

Povrch

Pobřeží všech ostrovů je poměrně členité a skalnaté, což může na některých místech omezovat jejich přístupnost z moře. Podíváme-li se nejprve na ostrov, podle něhož získalo souostroví své jméno, zjistíme, že jím prochází napříč (východo-západním směrem) horský hřeben. Jeho nejvyšší vrchol Pico Ruivo se vypíná do výšky 1 862 m nad mořem a obklopují ho další vrcholky, jako např. Torres (1 851 m), Areeiro (1 818 m), Cidrão (1 802 m) a další, ještě o něco nižší na východě. Asi uprostřed ostrova se nalézá náhorní plošina Paúl da Serra o rozloze na ploše 20 km². Plošina se značně odlišuje od okolní rozeklané krajiny a díky pórovitému podkladu vytváří přírodní rezervoár dešťové vody. Podél pobřeží se vyskytují ojedinělé pláže pokryté oblázky, jediná písčité, jménem Prainha, leží na východ od města Machico.

---

⁹ dragoeiros

¹⁰ sangue-de-dragão

¹¹ jeden z Kanárských ostrovů

Druhý obydlený ostrov, Porto Santo, se od předchozího liší nejen výrazně nižšími horami (nejvyšší Pico do Facho měří 517 m), ale i tím, že na rozdíl od svého konkurenta se může pyšnit písčitou pláží o délce úctyhodných 9 km.

Funchal, správní středisko autonomní oblasti Madeira, bylo založeno v deltě tří řek na jihozápadní straně ostrova a jeho jméno bylo inspirováno porosty fenyklu, který v oněch místech bujel při příjezdu Zarcovi objevné výpravy. Oblastní parlament sídlí v budově Alfândega Velha z roku 1477.

Původ Madeiry

Celé souostroví vděčí za svůj vznik činnosti podmořských vulkánů, které umožnily, aby se objevilo na hladině oceánu jako následek třetihorní erupce. Tím se podobá Azorám, ovšem s jedním rozdílem – na Madeiře se od příchodu Portugalských kolonistů neprobudila žádná sopka k činnosti. Jednoznačné doklady původu souostroví přesto najdeme snadno, ať už se jedná o vyvěřelé horniny či geologické útvary, jakým je například kráter Curral das Freiras uprostřed hlavního ostrova. Současný tvar celého území v průběhu tisíciletí spoluvytvářela samozřejmě i nikdy neustávající eroze.

Klima

Podnebí je mírné a stálé, nejpříznivější pak na jižních svazích, kde je příroda chráněna před větry vanoucími ze severu. Rozdíl zimních a letních teplot není nijak veliký, neboť se průměrně pohybuje kolem 16°C v zimě a 21°C v létě. Ani den a noc nejsou teplotně příliš odlišné. Co se maxima týče, jen zřídka se vyšplhá rtuť teploměru nad 32°C, to když se přičene teplý jihozápadní vítr z Afriky. To, co jsem zatím uvedla, však platí pouze pro nižší polohy. Již od výšky 700 m nad mořem nepřesáhne průměrná teplota v srpnu 14°C a v únoru 5°C, i tak tu ovšem sníh zůstává prakticky neznámým pojmem. Mám-li zmínit ještě teplotu vody, ta se pohybuje od 18 do 20°C a koupat se tedy dá po celý rok.

Srážky nepadají průběžně. Zatímco od června do září nezaprší, od října do května nastává období deštivých dnů, během něhož se počasí rychle mění a úhrn srážek dosahuje od 600 mm (na jižním pobřeží) po 2 000 mm (na severní návětrné straně hor). Právě velký rozdíl v úhrnu srážek v jednotlivých částech ostrovů vedl ke stavbě *levadas*, zavlažovacích kanálů, o nichž se ještě zmíním níže.

FAUNA A FLÓRA

Od okamžiku, kdy začali na ostrovy proudit první kolonisté, docházelo k značným změnám ve skladbě zdejších organismů. Skončilo pro ně totiž období, během něhož se mohli vyvíjet nerušeně, protože kolonisté s sebou přinášeli nové druhy, které s původními soutěží o právo na přežití.

Flóra

Květena bující na souostroví se v podstatě podobá evropské středomořské flóře, jakkoli je ta místní rozmanitější. Existují dvě hlavní příčiny této skutečnosti: na ostrovech je veliké množství druhů soustředěno na relativně malém území a krom toho, jak jsem již zmínila, od 15. století tu bylo vysazeno množství nepůvodních rostlin z Kanárských ostrovů, z afrického pobřeží i z mnohem vzdálenější Ameriky. Na mnoha místech vystřídaly dovezené druhy stromů původní vyžďářený les a nutno říci, že se všem rostlinám v nových příznivých podmínkách daří.

Je nasnadě, že v současnosti již není možné s jistotou určit, které rostliny patří k původním druhům. Vyjmenuji alespoň některé z těch, které rostou divoce a úspěšně

vzdorují působení člověka¹². Mezi takové rostliny patří kupříkladu dračinec obrovský (*Dracaena draco*) nebo keře jako *figueira do inferno* (*Euphorbia piscatoria*), patřící k pryšcovitým, *malfurada* (*Lytantus salicinus*) či našemu hadinci příbuzný *massaroco* (*Echium nervosum*), všechny porůstají teplé a suché jižní pobřeží až do nadmořské výšky 300 m. Přibližně ve výšce mezi 300 a 600 m, chladnější a vlhké prostředí prospívá druhům *barbosano* (*Apollonias barbujana*), *faia das ilhas* (*Myrica faya*) a cesmíně zvané *azevinho* (*Ilex canariensis*). Ještě výšce, do 1 300 m nad hladinou oceánu, kde dosahuje relativní vlhkost nejvyšších hodnot, se nacházejí pozůstatky třetihorního lesa *Laurissilva*¹³: *til* (*Ocotea foetens*) a *vinhático* (*Persea indica*) prorůstající mezi vavříny (*Laurus azorica*) a *folhados* (*Clethra arborea*). Jen zřídka je možné objevit madeirský druh jalovce přezdívaného madeirský cedr (*Juniperus cedrus*), který je vyhlášený pro své výtečné dřevo. Až na nejvyšších vrcholcích vzdorují zimě a větru jen vřesovec *urze molar* (*Erica arborea*) a *sorveira* (*Sorbus maderensis*).

Jak úvodní text napovídá, půda vyživuje rovněž množství kulturních plodin, na které nesmíme zapomínat, neboť dnes dotvářejí podobu souostroví – zejména dvou největších ostrovů. Také jejich zásluhou se Madeira místy podobá botanické zahradě i mimo botanickou zahradu, jaká byla zprovozněna například ve Funchalu.

Zemědělci pěstují tropické a subtropické rostliny (zejména na jihu v přímořské oblasti): banánovníky, cukrovou třtinu, ananasy, papáju, avokádo, marakuju, vinnou révu, atd. Z nich daleko nejvýznamnější plodinu představuje banánovník. Na severu dominuje mořskému pobřeží vinná réva, kukuřice, sladké brambory¹⁴, fazole, brukvovitá zelenina a obilniny. Do 600 až 700 m jsou navíc vysázené na jižních stránkách mišpule, pomerančovníky či citroníky. A nakonec nejvýše položená zemědělská půda (do 1 000 m) hostí západoevropské ovocné stromy: kaštanovníky, ořešáky, třešně, jabloně a hrušně.

Zapomenout nesmíme ani na okrasné květiny, které se nemálo podílejí na tom, že Madeira bývá označována za kvetoucí zahradu. Můžeme tu obdivovat nádherné orchideje z amerických tropů, z jižní Asie i z Indonésie. Nemluvě o strelitzii¹⁵ (*Strelizia reginae*), která je údajně symbolem Madeiry.

Nadto jsou mnohé oblasti zarostlé eukalypty, akáciemi, borovicemi a dalšími stromy, které do původní vegetace nepatří, ale o to více bují a množí se.

Ostrov Porto Santo je o poznání vyprahlejší než Madeira, to nepříznivě ovlivňuje zdejší zemědělství, které je zcela závislé na srážkách. Nejsou-li dostatečné, obilí na polích stihne neúroda. Naštěstí od roku 1954 dochází k postupnému zalesňování tamních kopců, což by mělo mít za následek snížení odpařování tolik potřebné vláhy.

Za zmínku jistě stojí způsob, jakým si rolníci vydobyli na strmých svazích Madeiry svá políčka. Půdu nebylo možné obdělávat za přispění zemědělských zvířat a nadto museli lidé nejprve zídkami z čediče vytvořit terásky (*poios*), na které teprve z údolí na vlastních bedrech vynosili potřebnou zeminu. A to ještě nebylo vše. Kopce jsou protkány desítkami kilometrů tzv. *levadas*, korýtek, která rozvádějí vláhu ze severních, vlhčích stran ostrovů do suchých jižních oblastí. Ty všechny jsou dílem lidských rukou a představují osobitý

---

¹² Lidé zasahovali ponejvíce v nižších nadmořských výškách, kde svou činnost podřizovali snaze pěstovat zemědělské plodiny s co nejvyššími výnosy.

¹³ Zachování zbytků původního zalesnění má napomoci národní park, jenž zaujímá dvě třetiny ostrova a o němž se dočtete níže.

¹⁴ batata (semilha), batata doce

¹⁵ Za své jméno květina prý vděčí manželce Jindřicha III. Anglického, Charlottě Sophii de Mecklenbourg-Strelitz.

zavlažovací systém, který půvabně dotváří krajinu. Celková délka kanálů je úctyhodných 2 150 km a některé pocházejí až z počátku 16. století.

Fauna

Odmyslíme-li si zvířata přivezená člověkem, pak – nepočítaje mořské živočichy – většinu madeirské fauny tvoří ptactvo a hmyz. První návštěvníci ostrova sice podávali zprávy také o tuleních, ale dnes zbyly jen vzpomínky zachycené v místních názvech, jako je Câmara de Lobos. Zmiňované ploutvonožce nalezneme již leda na ostrůvcích Desertas, kde se jejich kolonie dosud udržely.

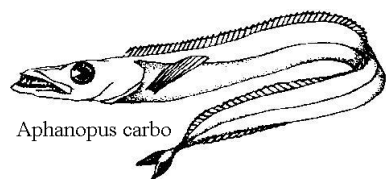
Na Madeiře hnízdí na čtyřicet druhů ptáků a dalších sto šedesát druhů sem zalétá. Z oněch čtyřiceti hnízdních druhů pouze zástupce králičkovitých *regulus madeirensis*, pochází přímo ze souostroví a je endemickým¹⁶ druhem. Dalších pět druhů ptáků je společných Madeiře a Kanárským ostrovům. Patří k nim: zelený *fringilla butyracea*, jenž je předkem kanárka, pěnkava *fringilla tintillon*, rorýs *cypselus unicolor*, holub *columba trocaz*, bouři věštící *thalassidroma bulwerii* a do výčtu můžeme doplnit i pěnici černohlavou¹⁷ (*sylvia atricapilla*).

Kromě vinařů se lidé na ostrovech nemusí obávat plazů, jelikož se tam vyskytuje pouze malá ještěrka *lacerta dugesi*, která je hrozbou pro vinnou révu, ale neohrožuje životy obyvatel.

Pro zástupce hmyzu je obvyklou vlastností bezkřídlost. Lze to vysvětlit tím, že létající hmyz byl větry zanášen na moře, a proto byla křídla evolučně nevýhodná.

Když už jsem popsala zvířata suchozemská, měla bych věnovat několik řádků i obyvatelům moře, protože jsou opravdu pozoruhodní. V moři žije veliké množství ryb, ale největším a tradičním cílem lovců byli vorvani, obrovští mořští savci, jejichž lov začal ve čtyřicátých letech 20. století po příchodu azorských velrybářů na Madeiru. Dnes je lov velryb omezen a o jejich lovu v madeirských vodách vypráví jen expozice muzea v Câmara de Lobos.

Vody Madeiry ukrývají širokou paletu druhů jedlých ryb. K hojně se vyskytujícím rybám náleží tuňák, treska skvrnitá, mořský losos a další. Život však nekončí ani v hloubkách okolo 1 000 m, které patří k hlavním cílům zdejších rybářů. A právě díky velké hloubce oceánu jsou tu domovem ryby – zejména predátoři – věru bizarní. Byly objeveny velmi zvolna teprve od poloviny 19. století a většina z nich neohromuje velikostí (často dosahují pouze 10 cm délky) ani barevností (jsou většinou černé), ale spíše výbavou a tvarem těla.

Aphanopus carbo

Neobvyklé nejsou třeba ryby s tělem vybaveným světélkujícími orgány. Tkaničnice tmavá¹⁸ (*aphanopus carbo*) patří se svým 1 m délkou a 2 kg váhy k větším hlubokomořským rybám, Portugalci jí říkají *peixe espada preto* a na trzích ho lze snadno rozeznat, protože je černá jako uhlí. Dalšími rybami velkých hloubek je velkotlamec Johnsovův (*melanocetus johnsoni*), vybavený velkou tlamou s ostrými zuby a podivným výrůstkem nad horní čelistí, který rybě souží jako světélkující udice, s jejíž pomocí láká budoucí kořist. Zajímavé je na něm i to, že až 20 cm dlouhé zvíře je vždy samice, zatímco drobný samec přežívá prakticky jako parazit na jejím těle a jeho jedinou úlohou je oplodňovat snůšku.

¹⁶ tzn. jinde se nevyskytujícím

¹⁷ český název dle knihy [10] uvedené v bibliografii

¹⁸ český název dle knihy [11] uvedené v bibliografii

Nakonec ještě zmíním dobytek, stejně jako jsem neopominula ani kulturní plodiny. Skot je prý chován celoročně v přístřešcích krytých doškovou střechou poblíž lidských obydlí a snadno tedy unikne pozornosti nezasvěceného. Je krmen píce a chovatelé se o něj dobře starají, což snad dokládá množství másla a sýrů vyvážených do Portugalska i Afriky¹⁹. Na náhorní plošině Paúl da Serra se pasou ovce.

PŘÍRODNÍ PARKY A REZERVACE

Když se rozepisuji o flóře a fauně, je mou povinností zmínit se o způsobech její ochrany. V celém souostroví je celkem šest chráněných území, z nichž čtyři, včetně největšího, se nacházejí na hlavním ostrově a zbylé na ostrůvcích Desertas a Selvagens. Nebudu se však zvlášť věnovat každé z nich. Snad postačí zmínit se o následujících třech.

Madeirský přírodní park

Na Madeiře se nejlépe dochoval již zmiňovaný třetihorní les, který původně pokrýval velkou část Evropy, ale byl zdecimován postupujícím ledovcem. Jen v Atlantickém oceánu po něm zůstaly stopy a právě na Madeiře dosahuje Laurassilva, jak je tento les nazýván, maximální rozlohy a zároveň také největší druhové rozmanitosti. Jeho ochrana byla jedním z hlavních důvodů vzniku Madeirského přírodního parku²⁰. Park zaujímá přibližně 1/6 celkové rozlohy ostrova a je členěn na menší přírodní rezervace, chráněná území a zóny odpočinku.

Laurassilva roste ve výšce 300 až 1 300 m, a kromě přírodního bohatství představuje rovněž nenahraditelný regulátor koloběhu vody. V severní části ostrova je totiž les neustále zahalen mlžným oparem, na listech stromů mlha kondenzuje a ve formě kapiček dopadá na půdu, čímž se udržuje její vlhkost a sytí potůčky. Navíc les chrání půdu před zničujícími dopady eroze.

Fauna v parku oplývá velkým bohatstvím jak obratlovců, tak bezobratlých, se stovkou endemických suchozemských měkkýšů.

Celá oblast o rozloze 14 953,7 ha je od prosince roku 1999 zapsána na seznamu mezinárodního přírodního dědictví UNESCO.

Přírodní rezervace ostrovů Desertas

Všechny ostrůvky Desertas byly od roku 1990 chráněné a následně roku 1995 vyhlášeny přírodní rezervací²¹. Hlavním motivem tohoto aktu byla záchrana ploutvonožce

¹⁹ viz kniha [7] v bibliografii

²⁰ Parque Natural da Madeira

²¹ Reserva Natural das Ilhas Desertas

zvaného portugalsky *lobo-marinho*, ale stranou zájmu nezůstaly samozřejmě ani vzácné, případně endemické druhy rostlin a živočichů.

Přes svou nepřístupnost – pobřeží je velmi členité a skalnaté – ostrůvky nebyly vždy zcela pusté, přesněji řečeno kolonisté se je pokoušely osídlit, jak o tom svědčí kozy, králíci a krysy, které na místě zanechali. Teprve roku 1996 byl vyhlášen boj proti zavlečeným býložravcům na ostrově Deserta Grande za účelem ochrany vzácné vegetace. Mimochodem, za druhé světové války zde bylo zřízeno pět stanic pro kontrolu pohybu ponorek.

Přírodní rezervace ostrovů Selvagens

Rezervace na ostrovech Selvagens²² byla založena již roku 1971 a řadí se díky tomu mezi vůbec nejstarší v Portugalsku. Hlavním popudem k jejímu vzniku byla účinná ochrana mořského ptactva před vybíjením. Navíc se tu vyskytují jedinečné rostlinné druhy, a to zejména na ostrovech Selvagem Pequena a Ilhéu de Fora, kde roste devět z jedenácti tamních rostlinných endemitů.

LIDÉ

Jelikož si myslím, že madeirské přírodě jsem již věnovala dostatečnou pozornost, pokročím k další neodmyslitelné součásti souostroví – jejím obyvatelům. Za bezmála šest set let své přítomnosti se značnou měrou podíleli na tom, jaká Madeira v současnosti je.

Složení obyvatelstva

Původ obyvatel je různorodý, neboť kromě Portugalců se na ostrovy stěhovali také Italové, Španělé a další nejen evropští osadníci. Někteří dokonce připlouvali nedobrovolně, k takovým patřili černí otroci, dováženi jako pracovní síla na třtinové plantáže. V 18. století se přistěhovali ještě Angličané. Přesto údajně madeirská portugalština neobsahuje výpůjčky z jiných jazyků, jakkoli její srozumitelnost není zcela snadná.

Počet obyvatel

Podle údajů získaných při sčítání lidu v březnu 1991, žije na Madeiře přibližně 248 300 obyvatel a na Portu Santu 4 700. Z toho vyplývá hustota zalidnění 337 obyv./km² na ostrově Madeira a 112 obyv./km² na Portu Santu. K tomu je nutno dodat, že téměř polovina všech Madeiranů bydlí v hlavním městě – ve Funchalu.

KULTURNÍ PAMÁTKY

Jsem přesvědčena, že na Madeiru míří návštěvníci zejména proto, aby obdivovaly krásy její přírody, to ovšem neznamená, že by na ostrovech chyběly památky, které by stály za vidění. Naopak, tyto činí Madeiru ještě zajímavější. Dovolila jsem si některé z nich vybrat a představím je rozříděné do několika skupin. První skupinou budou ty, které jsou nějak svázané se samotným Joãem Gonçalem Zarcou či s jeho rodinou, další skupinu vytvořily památky v manuelském stylu, několika větami připomenu parky a botanické zahrady a seznam ukončím místy spjatými s dalším mořeplavcem, Kryštofem Kolumbem. Na konci textu naleznete mapu, na níž je možno alespoň částečně sledovat rozmístění jednotlivých památek.

João Gonçalves Zarco

Zarco založil hlavní město a čtyřicet let byl jeho donátorem, bylo by tedy zvláštní, kdyby po něm na Madeiře nezůstala žádná památka v podobě stavby. Najdeme jich hned několik. Ve Funchalu v domě *Quinta das Cruzes* mořeplavec bydlel, budova tedy pochází

---

²² Reserva Natural das Ilhas Selvagens

z 15. století, po kompletní rekonstrukci je zařazena mezi historické památky a slouží jako muzeum užitého umění.

Naproti tomuto domu stojí klášter sv. Kláry (*Convento de Santa Clara*) z roku 1492, který založil jeden ze Zarcových vnuků, João Gonçalves de Câmara. V klášteře je pod hlavním oltářem pohřben Zarco a v zadní části kostela je pochován jeho zeť a dvě vnučky, z nichž jedna byla první abatyší kláštera.

O něco dál západním směrem najdeme malý kostelík sv. Pavla, který založil sám Zarco. Navíc už roku 1425 nechala Zarcova rodina postavit snad první kostelík na Madeiře, který se bohužel nedochoval. Na jeho místě v 17. století vyrostla kaple sv. Kateřiny.

Manuel I. a manuelino

Na konci 15. století započala stavba madeirské katedrály (*Sé*²³), jejíž architektonické ztvárnění řídil Gil Enes z Alenteja. Jeho původ vysvětluje, proč se madeirské manuelino vyznačuje oproti portugalským stavbám větší strohostí, stejně jako je tomu právě v Alenteju. Obdivuhodný je na celé katedrále hlavně její dřevěný strop vykládaný slonovinou. Na významu chrámu dodává i fakt, že byl první portugalskou katedrálou postavenou v zámoří.

Kromě staveb – o nichž budu ještě mluvit – věnoval král Manuel I. církvi, potažmo obyvatelům, i náboženské předměty. Jedním z nich je pozdně gotický procesní kříž, jenž je součástí sbírky muzea náboženského umění (*Museu de Arte sacra*), sídlícího v bývalém biskupském paláci. Ale zpět k budovám.

Za nejvýznamnější památku postavenou v manuelském stylu je považována budova Alfândega Velha, přestože její pozdější dostavba byla provedena v jiných slozích. Pozornost si zaslouží především portál a místnost v přízemí. Ani domy v okolí bývalé celnice nezapřou prvky manuelina.

Již mimo Funchal, ve městě Ribeira Brava, najdeme další kostel z doby vlády krále Manuela, tento však prošel četnými přestavbami, které značně změnilo jeho vzhled. Z tehdejší doby se v kostele zachovaly nádherně zdobené křtitelnice a kazatelna.

Směrem na západ o Ribeiry Bravy nalezneme v Pontě do Sol další kostel vystavený v manuelinu (*Nossa Senhora da Luz*). Také on je vybaven dobovými křtitelnicemi, tentokrát ze zelené keramiky, a strop zdobí dřevěné, maurským uměním inspirované, ornamenty.

Kostel *Ingreja Matriz* v Calhetě byl přestavěn, ale honosí se zdobným stropem (ne nepodobným stropu ve funchalské katedrále) typicky manuelských rysů. Nadto je ve zdejším svatostánku uložen velký, stříbrem zdobený, ebenový tabernákl, další z darů od Manuela I.

Mohlo by se zdát, že stropy nejnáze odolají pokusům o přestavbu. Dokladem toho může být také propracovaná manuelská dřevorezba stropu v kapli Tří králů (*dos Reis Magos*) v Estreito da Calheta. Samotná kaple, postavená za vlády Manuela I., neunikla přestavbám.

Konečně hlavnímu náměstí v Machicu dominuje kostel *Ingreja Matriz* z 15. století, jehož jižní portál lemují mramorové sloupy věnované panovníkem. Nad hlavním oltářem si pak návštěvník může povšimnout sochy Panny Marie, kterou kostelu věnoval tentýž muž. A ještě něco se skrývá uvnitř kostela. Kaple sv. Jana Křtitele je úchvatným příkladem manuelského kamenictví a její oblouk dokresluje Teixeiraovy erby s fénixem vylétajícím z plamenů.

---

²³ Slovo pochází z latinského *sedes* (stolec) a označuje biskupský kostel. Biskupství bylo na Madeiře zřízeno roku 1514.

A jakoby sakrálních staveb nebylo nikdy dost, v Santa Cruz se setkáme s další kaplí v manuelském shohu, tato je zasvěcena Matce boží (*Madre de Deus*).

Nejen květinové zahrady

Svým příznivým podnebím Madeira přímo vybízí k budování parků a botanických zahrad. Mezi ty nejzajímavější bych zařadila samotnou botanickou zahradu (*Jardim Botânico*) ve Funchalu, otevřenou roku 1960. Zahrada zájemcům nabízí pohled na vegetaci z celého světa, nevyjímaje ani místní květenu. Symetricky rozvržené záhony pěkně kontrastují se zdánlivě divokými porosty a celkový zážitek milovníka květin je jedinečný.

Nedaleko za městem konkuruje botanické zahradě zahrada obklopující palác *Quinta do Palheiro Ferreiro*. Její půda byla osazena rostlinami dovezenými z jižní Afriky, Číny a Austrálie jak ve stylu uhlazených francouzských zahrad 18. století, tak v bohatých záhonech anglických parků. Současně může v areálu pozorovatel zahlédnout divoká zvířata, která ve zdejším klidném prostředí hledají útočiště.

Směrem na sever od Funchalu, vedle poutního kostela *Nossa Senhora do Monte* láká výletníky zahrada s anglickým názvem Monte Palace Gardens, vytvořená v roce 1894. Od předchozích dvou se liší množstvím mostků, letohrádků, kašen a kaskád, které ještě oživují krotké černé labutě. V tomto případě bych však dala přednost návštěvě poutního kostela zasvěceného patronce Madeiry. Vždy 15. srpna vystupují kajícíci v procesí všech sedmdesát čtyři schodů po kolenou, aby tím uctili malou sošku Panny Marie. Podle pověsti sošku věnovala v 15. století sama světice mladé madeirské pastýřce.

Ještě jednu botanickou zahradu zmíním. Na pozemcích staré usedlosti *Quinta de Bom Sucesso* je totiž zastoupena vegetace Madeiry. Než však pokročím k popisu památek spjatých s Kryštofem Kolumbem, zastavím se na chvíli u dalšího díla lidských rukou spjatého s přírodou a s vodou. Madeiřané si poradí s nedostatkem míst ke koupání stejně dobře jako s nedostatkem srážek. Zatímco druhý problém pomáhají zažehnat tolik opěvované *levadas*, chybějící koupaliště částečně nahradí polopřirodní jezírka u Porta Moniz. Vznikla tak, že obyvatelé betonem přehradili bazénky vyhloubené mořem mezi skalisky a jednotlivé nádržky propojily betonovými chodníčky. Ač se to možná na první pohled nezdá, výsledek se povedl a vlny tříštící se o hráz dodávají místu na kráse.

Pro toho, kdo by zatoužil poznat mořskou faunu souostroví, je připraveno v bývalém paláci sv. Petra (*Palacio de São Pedro*) muzeum vybavené v přízemí akváriem. V muzeu jsou shromážděny ukázky zvířectva i předmětů vážících se ke zdejší historii a k tomu je možno shlédnout díla soudobého malířství. Abych nezapomněla, mezi historickými předměty se nalézá meč vyrobený až v 16. století, který údajně patřil Joãu Gonçalvesovi Zarcovi!

Kryštof Kolumbus

Některé zprávy o pobytu a působení objevitele Ameriky na Madeirském souostroví se jeví jako sporné, nesporné je, že průvodce uvádějí jako jedinou památku Porto Santa domek, v němž Kolumbus žil (*Casa de Colombo*). Jak to tenkrát přesně bylo, se asi nikdy nedozvíme, už tak panují kolem života slavného mořeplavce mnohé dohady, rozhodně prý Kolumbus na ostrově nějakou dobu pobýval a dokonce se oženil s dcerou (či vnučkou) Bartolomea Perestrela, Filipou Moniz Perestrelovou. Údajně se na ostrově narodil i jejich první syn Diego, kdo ví.

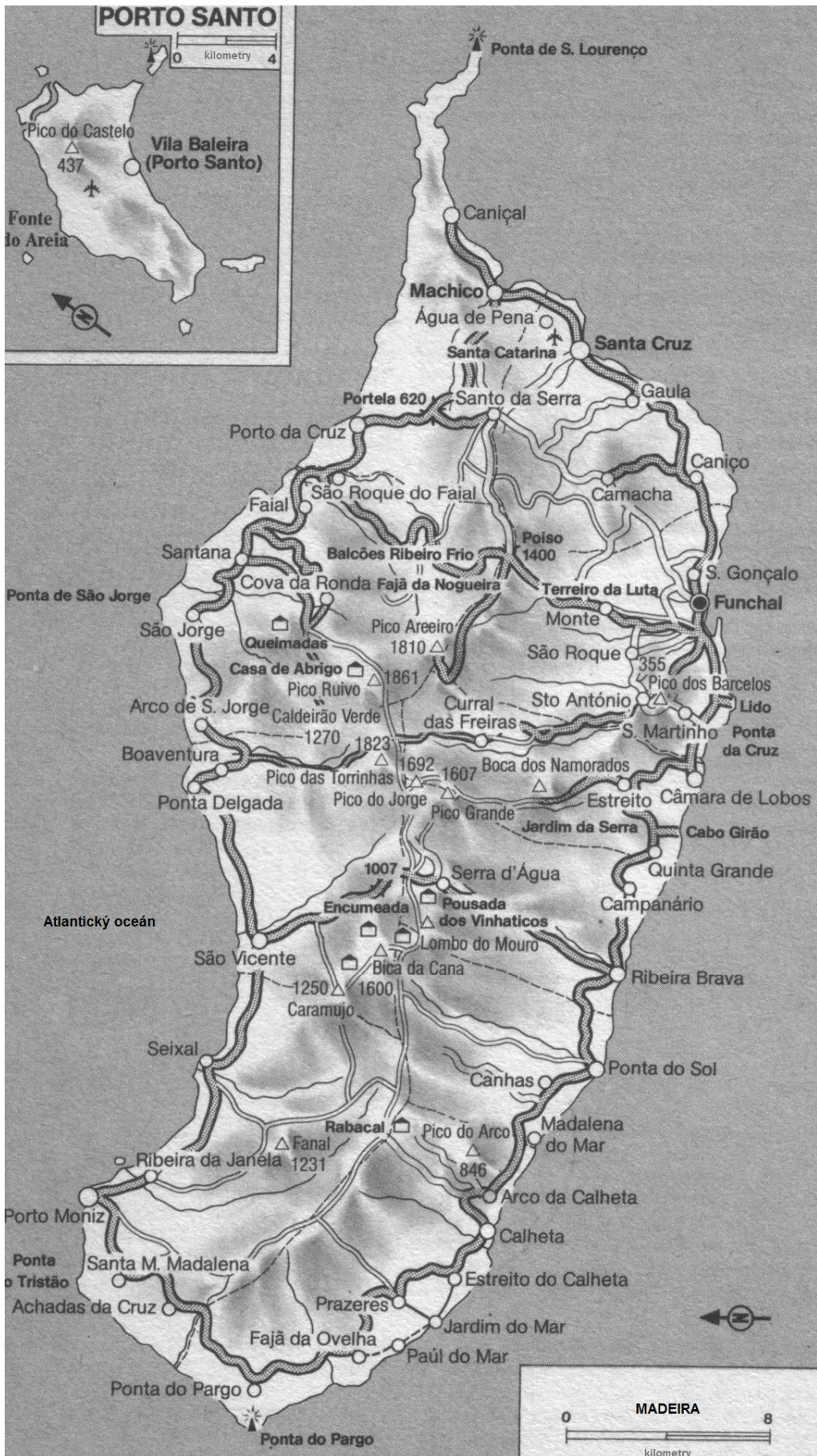
Druhé místo vzdáleně spjaté s objevitelem se nachází na hlavním ostrově. V Pontě do Sol vlastnil třtinové plantáže Kolumbův společník João Esmeraldo.

Co dodat na závěr? Snad už pouze drobnou poznámku pro labužníky a milovníky vína. Měli by vědět, že ani oni nepřijdou na Madeiře zkrátka. Přímořská kuchyně doplněná

rozmanitými druhy ovoce je lákavá, a pokud jde o víno, na Madeiře se vyrábějí čtyři druhy a víno je to vyhlášené. Kdo by nechtěl ochutnat lahodný nápoj, za jehož „výrobním tajemstvím“ stojí nekonečné plavby portugalských námořníků vodami Atlantického oceánu²⁴. Podle toho, co jsem se o Madeiře během psaní této práce dozvěděla, je to nádherné místo a existuje nespočet důvodů, proč by ji měl člověk navštívit.

---

²⁴ Výrobní „tajemství“ madeirského vína spočívá v tom, že napodobuje podmínky, v nichž se víno nacházelo během plaveb tropickými moři a to mu dodává jeho specifickou chuť.

Použitá literatura:

• knihy a periodika:

[1] ALBUQUERQUE, L.; MAGALHÃES, A. M.; ALÇADA, I. *Os descobrimentos portugueses – Vagens e aventuras*. I. díl, Lisabon: Caminho, 1991

[2] KARSENTY, F. *Madère, Açores*. (edice: Poche-voyage) Paříž: Marcus, 1981

[3] KLICPEROVÁ, L. Ostrov s hlavou v oblacích. *Lidé a země*, roč. 54, č. 1

[4] KVAPILOVÁ, J.; ŠTĚPÁNEK, P. *Portugalsko* (průvodce). Praha: Olympia, 1989

[5] NOVÁK, Z. *Portugalsko, Madeira, Azory*. Praha: Olympia, 1997

[6] SYMINGTON, M. *Portugalsko, Madeira a Azory*. (edice: Společník cestovatele) Praha: Ikar, 1998

[7] *Portugal, Madère, les Açores*. Ženeva: Nagel, 1969

• webové stránky:

[8] stránka Héliera Fernandese: *A pérola do Atlântico*; <http://mega.ist.utl.pt/~hna/madeira.htm>

(autor dle svých slov čerpá z knihy: Raimundo Quintal: *Veredas e levadas da Madeira*; edição da secretaria de educação da Região autónoma da Madeira, 1994)

[9] stránka madeirského přírodního parku: <http://www.pnm.pt/>

• knihy o fauně a flóře:

[10] ČERNÝ, W. *Ptáci*. Praha: Artia, 1980

[11] HANEL, L. *Ryby I*. (Svět zvířat VIII) Praha: Albatros, 1998

[12] HENDRYCH, R. *Systém a evoluce vyšších rostlin*. Praha: SPN, 1979

[13] VANĚK, V., BÖHM, Č. *Okrasné dřeviny*. Praha: Státní zemědělské nakladatelství, 1981